

ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Метод науки, як ліхтар, який освічує шлях науки. Тільки правильно випрацювана методологія дослідження здатна призвести до позитивних результатів наукового пошуку.

Ф.Бекон

Аналізуються можливості відновлення методології цивільно-правової науки, розкривається когнітивний потенціал деяких нетрадиційних методологічних інструментаріїв (синергетичного, аксіологічного, герменевтичного та семиотичного підходів) у пізнанні цивільно-правових явищ.

Ключові слова: методологія цивільно-правової науки, відновлення методології, синергетичний підхід, аксіологічний підхід, герменевтичний підхід, семиотичний підхід.

Постановка проблеми. Методологічні проблеми наукового пізнання сьогодні тривожать думки багатьох учених, хоча історія розвитку методологічної думки переживала як повне забуття, так і особливо великий інтерес до себе, що стало наслідком наукової революції. Першочергово розвиток методологічної думки був притаманний філософії і логіці, але поступово поширився на всі науки, що сприяло стійкому сприйняттю методології як універсальної системи прийомів і способів, що носив загальний, наддисциплінарний характер. Сучасний стан методології науки не перебуває у статичному стані, динамічно розвивається за рахунок збагачення її понятійно-категоріального апарату, поліпшення прийомів і методів, що сприяє підвищенню якості наукового пізнання.

Поглиблення розробки методології на рівні окремих наукових галузей дають можливість говорити про належність методів до окремих сфер наукового знання.

Високий рівень розвитку правової науки залежить, перш за все, від рівня розробки методологічних проблем правових досліджень. При цьому цивільно-правова наука не є винятком.

Фундаментальні методологічні дослідження в галузі цивільно-правової науки слабо представлені, систематичних досліджень у цьому напрямку поки немає, а важливість і необхідність цього не потребує додаткового обґрунтування.

Отже, **метою даної роботи** є аналіз можливостей оновлення методології цивільно-правової науки, розкриття когнітивного потенціалу деяких нетрадиційних методологічних інструментаріїв у пізнанні цивільно-правових явищ.

Виклад основного матеріалу. У науці цивільного права використовуються розроблені в юридичній науці, особливо в теорії права, мето-

дологічні інструменти правового пізнання. Проте, вони тут потребують певної модифікації відповідно специфіці об'єкта і предмета науки цивільного права.

Загальноприйнято поділяти всі методи пізнання на такі рівні: 1) філософський; 2) загальнонауковий (аналіз і синтез, системно-структурний, перехід від абстрактного до конкретного та навпаки і т.д.); 3) спеціально-науковий (статистичні, конкретно-соціологічні, психологічні, математичні, метод експертних оцінок і т.д.); 4) приватнонауковий охоплює методи притаманні окремим наукам. Зокрема, для юридичної науки характерні такі методи: тлумачення права, порівняльно-правовий, комплексного аналізу правових явищ.

Вищеперелічені загальні, спеціальні та приватні методи в сукупності складають метод пізнання будь-якої галузі юридичної науки, в тому числі і в науці цивільного права. Однак окремий конкретний метод здатен вирішити окреме конкретне завдання, і тільки в сукупності з іншими методами і підходами предмет дослідження може бути розкритий повністю.

Щодо філософського рівня, то зазначимо, що філософські закони та категорії мають загальний та універсальний характер, за допомогою яких виконуються методологічні функції в будь-якому процесі пізнання правових явищ, у тому числі і цивільно-правових. Більше того, зміст філософського рівня методології полягає в загальних принципах пізнання і залежить від того, якого філософського вчення дотримується дослідник. Матеріалістичній філософії властивий метод діалектичного матеріалізму.

Наприклад, автори одного з популярних підручників з цивільного права виходять з філософської методології, основу якої складає діалектичний матеріалізм – вчення про найзагальніші

законах розвитку природи, суспільства і мислення: «використовуючи матеріалістичну діалектику, наука вітчизняного цивільного права вивчає явища в конкретному історичному періоді, вивчає закономірності і тенденції їх розвитку в багатогранному поєднанні, розкриває протиріччя в процесі розвитку того чи іншого явища, а відповідно до цього розробляються пропозиції до подальшого удосконалення цивільного законодавства» [1, с.12].

Особливо варто відзначити, що оновлення методології сучасної науки, зокрема й цивільно-правової, потребує використання нетрадиційних методологічних інструментів. Одним із таких є синергетичний підхід. Як відмічено в юридичній літературі, вплив ідей синергетики на систему методів пізнання правової реальності простежується на двох рівнях: по-перше, взаємодія синергетики та діалектики як світоглядних основ системи методів пізнання правової реальності; по-друге, взаємодія синергетичного підходу, з одного боку, і когнітивних засобів правового пізнання – з іншого [2, с.9].

Використання методологічного потенціалу синергетики в цивільно-правових дослідженнях сприяє збагаченню предметної сфери шляхом включення поряд із закономірностями також випадковостей, розкриття закономірностей еволюції цивільного права як самоорганізуючої системи.

Оскільки право – це цінність і цивільне право є його провідною галуззю, остільки й пізнання останнього вимагає активного використання аксіологічного підходу.

Як справедливо відзначається в юридичній літературі, цінність права для суспільства перш за все в тому, що воно є нормативною основою його існування та розвитку. «Право впорядковує суспільні відносини, окреслює їх певними межами, притаманними для всіх членів суспільства, надає суспільним відносинам злагожденості, системності, визначеності. Право виступає як засіб соціального контролю по відношенню до членів суспільства і тим дисциплінує їх, спрямовує їх визначеним шляхом, оптимальному та необхідному для інших членів суспільства і для суспільства в цілому. Норма права, як загальний шаблон, накладається на поведінку членів суспільства, на її основі ця поведінка оцінюється, вибираються межі реагування на поведінку, яка відхиляється від норм. Члени суспільств, формальні та неформальні групи мають найрізноманітніші інтереси, які можуть не збігатися, суперечити одні одним. З приводу цього в суспільстві можуть виникати різноманітні соціальні конфлікти, суперечки. Право в цих випадках виступає засобом

регулювання та вирішення соціальних конфліктів і тим сприяє стабілізації суспільства. Інакше кажучи, право виступає як засіб самоорганізації суспільства, підтримки соціального гомеостазу (рівноваги)» [3, с.178].

Цінність цивільного права полягає в тому, що воно сприяє створенню необхідних умов для нормальної життєдіяльності людини і для всестороннього розвитку особистості, охороняє, захищає майнові та особисті немайнові відносини, тобто такі цінності, як честь, гідність людини, її власність, право на заняття підприємницькою діяльністю і т.д.

Для методологічного оновлення науки цивільного права не менш важливим є герменевтичний підхід, який зорієнтований на розробку засобів розуміння та тлумачення різноманітних значень і суджень, які містяться в текстах, у знаках і символах, в оцінках і судженнях про існуюче й обов'язкове. При цьому розуміння передбачає внесення суб'єктом у раціональні моделі досліджуваного предмета своїх власних, винятково індивідуальних рис і акцентів. Ці проблеми мають особливу значимість у сфері юридичної герменевтики, де сталі поняття закону передбачають, що він використовується чітко в межах текстуально вираженої волі законодавця, незважаючи на різноманітність конкретних життєвих ситуацій, через які буквально використання зафіксованих юридичних приписів не завжди можливе. Як зазначає В.А.Суслов, «читання тексту закону правозастосувачем порівнюється з роботою по визначенню сутнісної розбіжності між ним і законодавцем, а основна робота професійного юриста якраз і полягає в пошуку та реалізації правової норми, яка повинна бути прочитана і зрозуміла» [4, с.5].

Усе вищезазначене справедливе і для цивільно-правового тексту.

Цивільний кодекс України в ст.ст. 213 і 637 визнає необхідність тлумачення змісту угоди і договору. Зокрема, ст. 213 визнає: «Зміст правочину може бути витлумачений стороною (сторонами). 2. На вимогу однієї або обох сторін суд може постановити рішення про тлумачення змісту правочину. 3. При тлумаченні змісту правочину беруться до уваги однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів. Якщо буквально значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів не дає змоги з'ясувати зміст окремих частин правочину, їхній зміст встановлюється порівнянням відповідної

частини правочину зі змістом інших його частин, усім його змістом, намірами сторін».

Аналіз зазначеної статті ЦКУ показує, що законодавець визнає можливим наявність неясності і двозначності тексту цивільно-правових угод. Більше того, текст статті ЦКУ містить три різні варіанти при тлумаченні угод: 1) буквальне розуміння слів і виразів; 2) буквальне розуміння загальноприйнятого значення термінів у відповідній галузі відносин; 3) через порівняння однієї умови договору зі змістом інших умов, усім змістом угоди та реальними намірами сторін. Указане різноманіття варіантів тлумачення є основою для здійснення намірів правозастосувача.

Не випадково, що деякі статті ЦКУ трактуються вченими по-різному. Це також пов'язано з суб'єктивним підходом, який притаманний кожному, хто тлумачить норму.

Отже, все це доводить необхідність широкого застосування положень герменевтичної методології в цивільно-правовій науці.

Одним із сучасних є також семіотичний підхід. Семіотика (або семіологія) – наука, яка досліджує властивості знаків і знакових систем (природних і штучних мов). Згідно з Ю.М. Лотманом, під семіотикою належить розуміти науку про комунікативні системи і знаки, які використовуються у процесі спілкування [5, с.6]. У правознавстві семіотика введена в науковий обіг з метою вивчення правового знакового поля і відповідного зв'язка правової мови та правового мислення. Крім того, семіотичний підхід тут використовується у вигляді сукупності самостійних способів вивчення знакових систем, які відтворюють і передають інформацію. У цілому, категорії семіотики права, як й інші загальнонаукові поняття, можуть використовувати методологічну роль по відношенню до галузевих юридичних наук. Вони мають важливе значення для вираження того чи іншого правового поняття в правильному юридичному тлумаченні майже в будь-якій галузі права.

Зразком застосування семіотичного підходу до цивільного права є дисертація А.К.Саркісова, в якій проведено на прикладі основних правових інститутів російського вексельного права. Зокрема, в знаковому полі сучасного російського вексельного права виявлені такі основні правові знакові конструкції, що характеризують вексель як цінний папір, який засвідчує зобов'язання по сплаті грошової суми, підстави виникнення такого зобов'язання, а також юридичний факт видачі векселя, що є одностороннім договором: абстрактність, посвідчення права, легітимація і презен-

тація; документованість, формальність і стандартність; безумовність і безспірність; оборотоздатність; грошовий зміст вексельної вимоги; односторонність. Пояснені з позиції семіотики права причини і можливості існування в правовому знаковому полі конструкції як-от «квазівекселі» («бронзові» і «дружні» векселі, «вексельні сурогати» і т.д.) [6, с.19-21].

Автором розглянені також бездокументарні правові знакові конструкції: депозитарний облік, електронний цифровий підпис; реалізація суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав, посвідчених правовими знаковими конструкціями. Як приклад, у процесі семіотичного аналізу правового знакового поля вексельних відносин розглянена можливість використання бездокументарного векселя [6, с.22].

Висновки. Отже, спостерігається необхідність в оновленні методології цивільно-правової науки. На сучасному етапі немислимий науковий прогрес у даній галузі наукового правового пізнання без збагачення новими поняттями та ідеями, без розширення предметного поля, без приєднання до нових дослідницьких стратегій, розробок інших галузей гуманітарного знання. Сьогодні важливими інструментами збагачення методології є синергетичний, аксіологічний, герменевтичний і семіотичний підходи.

Список літератури

1. Гражданское право. В 2-х томах. Том 1. Учебник / Под ред. Е.А. Суханова. – М.: Издательство БЕК, 1994. – 384 с.
2. Кривцова І.С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / І.С. Кривцова. – О., 2008. – 22 с.
3. Черданцев А.Ф. Теория государства и права / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт-М, 2002. — 432 с.
4. Сулов В. А. Герменевтика права / В. А. Сулов // Правоведение. – 2001. – № 5. – С. 4-12.
5. Лотман Ю. М. Люди и знаки. / В кн. Лотман Ю. М. Семиосфера. — СПб.: Искусство-СПБ, 2010. — 704 с.
6. Саркісов А. К. Семіотика права : Историко-правовое исследование правовых знаковых конструкций : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук; специальность 12.00.01 – теория и история права и госу-

дарства ; история правовых учений / А.К. Сарки- сов. – М., 2000. – 27 с.

Стаття надійшла до редколегії 17 вересня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.В. Никифораком.

O.V. Melenko

To the problem of Renewing the Methodology of Civil Law science

Summary

The article presents the opportunities of renewing Civil Law methodology. Besides it reveals the cognitive potential of certain non-traditional methodological instruments (as synergetic, acciological, hermeneutic and semiotic approaches) in studying Civil Law phenomena.

Key words: Civil Law methodology, methodology renewal, synergetic approach, acciological approach, hermeneutic approach, semiotic approach.

O.V. Melenko

Проблемы обновления методологии гражданско-правовой науки

Аннотация.

Анализируются возможности обновления методологии гражданско-правовой науки, раскрывается когнитивный потенциал некоторых нетрадиционных методологических инструментариев (синергетического, аксиологического, герменевтического и семиотического подходов) в познании гражданско-правовых явлений.

Ключевые слова: методология гражданско-правовой науки, обновления методологии, синергетический подход, аксиологический подход, герменевтический подход, семиотический подход.